

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การใช้ประโยชน์และการจัดการไม้พื้ของชุมชนบ้านห้วยลึก ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์หลักคือ 1) เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากไม้พื้ของชุมชนบ้านห้วยลึก 2) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการไม้พื้ของชุมชนบ้านห้วยลึก และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการไม้พื้อย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านห้วยลึก

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณและเชิงพรรณนา ได้ศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับไม้พื้ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อกำหนดเป็นกรอบการศึกษา ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาโดยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายได้แก่ การสอบถามและการสัมภาษณ์วิเคราะห์ชุมชน การสังเกต การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่ม โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้อาวุโส ตัวแทนครัวเรือน กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ องค์กรหรือหน่วยงานรัฐและเอกชนภายในชุมชนที่เกี่ยวข้อง และองค์กรหรือหน่วยงานรัฐและเอกชนภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้อง โดยผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ได้ศึกษามาแล้ว

5.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านห้วยลึกเป็นชุมชนบนพื้นที่สูงและอยู่ห่างไกล มีประชากรจำนวนทั้งหมด 53 ครัวเรือน จำแนกเป็นประชากรชนเผ่ามูเซอ จำนวน 20 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 37.70 และชนเผ่าลีซอจำนวน 33 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 62.30 ประชากรร้อยละ 98.10 มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก รายได้เฉลี่ยต่อปีประมาณ 15,000-30,000 บาท หรือเฉลี่ยวันละ 50-100 บาท ความสัมพันธ์ของระบบการผลิตในชุมชนบ้านห้วยลึก ยังคงพึ่งพาธรรมชาติจากป่าสูงมาก โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ในรูปแบบพลังงานเชื้อเพลิงจากไม้พื้ ผลการศึกษาพบว่า ปริมาณไม้พื้ที่ชุมชนบ้านห้วยลึกใช้ทั้งรูปแบบกิจกรรมครัวเรือน และกิจกรรมการประกอบพิธีกรรมขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นและกิจกรรมชุมชน รวมประมาณ 208.75 ลูกบาศก์เมตรต่อปี โดยใช้ประกอบกิจวัตรในครัวเรือนสูงที่สุดถึงร้อยละ 97.10 หรือประมาณ 202.69 ลูกบาศก์เมตร และใช้ในการประกอบพิธีกรรมขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นและกิจกรรมชุมชน

ร้อยละ 2.90 หรือประมาณ 6.06 ลูกบาศก์เมตร โดยเฉลี่ยแล้วครัวเรือนหนึ่งใช้ไม้พินประมาณ 3.93 ลูกบาศก์เมตรต่อปี

การเก็บไม้พินพบว่า ชุมชนบ้านห้วยลึกส่วนใหญ่ร้อยละ 79.20 นิยมเก็บไม้พินเพียงปีละ 1 ครั้ง คือในช่วงประเพณีขึ้นปีใหม่หรือการกินวอ ทำให้ต้องมีการตัดไม้เพื่อนำพินมาใช้ตามประเพณีความเชื่ออยู่เป็นประจำทุกปี จึงพบว่าไม้พินเริ่มมีจำนวนลดน้อยลงและหายากขึ้น ชุมชนบ้านห้วยลึกได้เริ่มตระหนักถึงปัญหาความขาดแคลน จึงมีการปรับเปลี่ยนเตาให้มีความเหมาะสมและประหยัด ไม้พินมากขึ้น โดยร้อยละ 60.40 มีการปรับเปลี่ยนจากการใช้เตาสามขามาเป็นเตาพินหรือเตาอั้งโล่ ส่วนการเลือกใช้พลังงานทดแทนในรูปแบบอื่น เช่น ก๊าซหุงต้ม หรือพลังงานไฟฟ้า ยังมีความเป็นไปได้น้อยเนื่องจากราคาสูง แต่จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีความสนใจและต้องการใช้พลังงานอื่นทดแทนไม้พิน เพราะมีความสะดวกในการใช้งาน ทั้งยังไม่ต้องเข้าไปตัดไม้ในป่ามาทำพิน อันเป็นสาเหตุทำให้ระบบนิเวศป่าเสื่อมโทรม

รูปแบบและกระบวนการจัดการไม้พินของชุมชนบ้านห้วยลึก ได้อาศัยหลักการและแนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นแนวทางในการจัดการ สามารถสรุปได้ 3 รูปแบบคือ 1) รูปแบบและกระบวนการจัดการตามจารีตประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นการจำแนกประเภทป่าจากความรู้ภายในชุมชน อันมีรากฐานทางความเชื่อที่ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยการจำแนกประเภทป่าเป็น ป่าพิธีกรรม ป่าศักดิ์สิทธิ์ ดันไม้ศักดิ์สิทธิ์ และป่าใช้สอย การจำแนกพื้นที่ตามความเชื่อเหล่านี้ เป็นกุศโลบายให้เกิดการอนุรักษ์และรักษาพื้นที่ต้นน้ำให้คงความอุดมสมบูรณ์มาได้จนถึงปัจจุบัน 2) รูปแบบและกระบวนการจัดการตามแนวทางการจัดการป่าชุมชน เป็นการใช้ความรู้ภายนอก มาปรับประยุกต์ใช้ร่วมกับการบริหารจัดการที่มีอยู่แต่เดิม โดยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชนเป็นกลไกทางสังคมในการขับเคลื่อน ผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เช่น การจัดตั้งกฎระเบียบป่าชุมชน การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ เป็นต้น และ 3) รูปแบบและกระบวนการจัดการโดยอิงระบบสิทธิหน้าหมู่บ้าน ซึ่งเป็นรูปแบบที่มุ่งเน้นถึงการให้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการดูแลรักษา กล่าวคือ สิทธิ (การใช้ประโยชน์) ต้องควบคู่กับหน้าที่ (การดูแลรักษา) เพื่อให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศและความเป็นธรรมทางสังคม โดยแต่ละรูปแบบมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์และคล้ายคลึงกัน หรือในบางครั้งก็ได้อาศัยหลักการพื้นฐานที่มีรากเหง้าทางแนวความคิดเดียวกัน

แนวทางที่นำไปสู่การจัดการไม้พินอย่างยั่งยืนนั้น สามารถจำแนกได้ 3 แนวทางคือ 1) แนวทางการจัดการโดยอาศัยความรู้จากภายในชุมชน ความรู้ของชุมชนนั้นได้แฝงอยู่ในรูปของจารีตประเพณี และวัฒนธรรมดั้งเดิม ที่แฝงอยู่ในชีวิตประจำวันของคนที่ถูกพันอยู่กับป่า

มาอย่างช้านาน จึงฝังลึกอยู่ในจิตสำนึกของคนที่ได้ผลิตซ้ำผ่านการถ่ายทอด หรือการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จึงมีพลังต่อจิตสำนึกของคนอย่างมากที่จะนำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดความยั่งยืนได้ 2) แนวทางการจัดการโดยอาศัยความรู้จากภายนอกชุมชน โดยการส่งผ่านอำนาจรัฐในการจัดการตามหลักวิชาการภายนอกซึ่งผ่านหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ โดยสำนักงานป่าไม้อำเภอเวียงแหง และสำนักงานป่าไม้เขตเชียงใหม่ โดยฝ่ายป่าชุมชน โครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริบ้านห้วยลึก อุทยานแห่งชาติผาแดง โดยประสานความร่วมมือกับส่วนควบคุมและปฏิบัติการไฟป่า สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 รวมถึงองค์การบริหารส่วนตำบลเปียงหลวง เพื่อการส่งเสริมด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศป่า การให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ผ่านกิจกรรมการอบรมให้ความรู้ และกิจกรรมการปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ ป่ากัน และฟื้นฟู ประกอบด้วยการแบ่งพื้นที่อย่างชัดเจน คือ ป่าอนุรักษ์ และป่าชุมชน มีกฎ กติกา และถือปฏิบัติร่วมกัน เพื่อเกิดการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ด้วยการมีส่วนร่วมจากชุมชน อันนำไปสู่การใช้ประโยชน์ไม้พื้นอย่างยั่งยืน และ 3) แนวทางการจัดการแบบบูรณาการ เป็นการจัดการที่อาศัยการผสมผสานระหว่างการใช้ความรู้จากภายในชุมชน กับความรู้จากภายนอกชุมชน และการส่งผ่านอำนาจรัฐในการจัดการตามหลักวิชาการภายนอก ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับรัฐในการจัดการป่าไม้เพื่อการใช้ประโยชน์ไม้พื้นอย่างยั่งยืน

5.2 อภิปรายผล

การใช้ประโยชน์จากไม้พื้นของชุมชนบ้านห้วยลึก

จากผลการศึกษาการใช้ประโยชน์จากไม้พื้นสรุปได้ว่า ชุมชนบ้านห้วยลึกมีการใช้ไม้พื้นทั้งชุมชนประมาณ 208.75 ลูกบาศก์เมตรต่อปี หากคำนวณปริมาณการใช้ไม้พื้นในทุกกิจกรรมต่อครัวเรือนพบว่า ชุมชนบ้านห้วยลึกมีการใช้ไม้พื้นประมาณ 3.93 ลูกบาศก์เมตรต่อปี ซึ่งแตกต่างจากผลการศึกษาของ วรรณพร บุญรักษา (2529) ที่พบว่า การใช้ไม้พื้นของครัวเรือนในชนบทภาคเหนือค่อนข้างสูง โดยปริมาณการใช้ไม้พื้นอย่างเดียวไม่รวมถ่านต่อปีในหนึ่งครัวเรือนมีค่าประมาณ 5.63-7.74 ลูกบาศก์เมตร และผลการศึกษาของ อัมพร ปานมงคล (2550) ที่พบว่า ปริมาณการใช้ไม้พื้นของชุมชนเผ่าลัวะบ้านสามเท่ากับ 562.78 ลูกบาศก์เมตรต่อปี ซึ่งชุมชนบ้านสาม ประกอบด้วยประชากรเพียง 35 ครัวเรือน หรือเฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 16.10 ลูกบาศก์เมตรต่อปี ซึ่งหากเปรียบเทียบปริมาณการใช้ไม้พื้น โดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนแล้วปรากฏว่า มีการใช้ไม้พื้นมากกว่าชุมชนบ้านห้วยลึกถึง 4 เท่า หรือคิดเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าถึงร้อยละ 75.65 เนื่องจากชุมชนบ้านสาม มีวัฒนธรรมการใช้พื้นที่แตกต่างจากชุมชนบ้านห้วยลึกอยู่ 3 ประการ คือ 1) ชุมชน

บ้านสามส่วนใหญ่นับถือพุทธ (ผี) จึงมีกิจกรรมการต้มเหล้าเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งกิจกรรม ซึ่งในบางครัวเรือนยังมีการต้มเพื่อจำหน่ายแก่สมาชิกในชุมชน แต่ชุมชนบ้านห้วยลึกส่วนใหญ่ นับถือศาสนาคริสต์ จึงไม่มีพิธีกรรมทางศาสนาที่ต้องมีการต้มเหล้าเพื่อใช้ในพิธีกรรมและจำหน่าย 2) วัฒนธรรมการทำไร่หมุนเวียนนั้น ทำให้หัวหน้าครัวเรือนต้องมีการเข้าไปนอนในไร่นา จึงมีการประกอบอาหารและสุมไฟเพื่อความอบอุ่นแก่ร่างกาย รวมถึงการป้องกันแมลง แต่ชุมชนบ้านห้วยลึกจะไม่นิยมเข้าไปนอนในไร่นา จึงไม่ต้องใช้ไม้พินเพิ่มในกิจกรรมดังกล่าว 3) ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านสามยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ทั้งการเข้าถึงของคนในชุมชนก็เป็นไปได้โดยสะดวก กล่าวคือ มีการเข้าไปขงไม้พินในป่าโดยใช้รถยนต์ ดังนั้นจึงต้องได้ไม้พินมาในปริมาณที่คุ้มทุนกับค่าน้ำมันรถหรือค่าจ้างขน การหาไม้ได้ง่ายในปริมาณที่มากย่อมส่งผลให้เกิดการใช้ไม้พินในปริมาณที่มากด้วย แต่ชุมชนบ้านห้วยลึกใช้วิธีการเก็บไม้พิน โดยอาศัยแรงงานคนเป็นหลัก ส่วนอุปกรณ์ที่ใช้มีเพียงมีด และจะเก็บไม้พินในตะกร้าหรือถ้วยที่สะพายไว้ข้างหลังแล้วแบกกลับมาอยู่ที่พักอาศัย

ทั้งนี้หากจำแนกกิจกรรมการใช้ไม้พินออกมาเป็นกิจกรรมย่อยจะพบว่า แต่ละกิจกรรมก็มีการใช้ไม้พินในปริมาณที่ต่างกัน กล่าวคือ การใช้ไม้พินประกอบกิจวัตรประจำวันในครัวเรือนสูงถึง 202.69 ลูกบาศก์เมตรต่อปี คิดเป็นร้อยละ 97.10 ในจำนวนนี้มีการใช้เพื่อหุงต้มในครัวเรือนมากที่สุด ประมาณ 167.57 ลูกบาศก์เมตรต่อปี คิดเป็นร้อยละ 80.27 ลำดับถัดมาคือ การก่อไฟให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย ประมาณ 27.20 ลูกบาศก์เมตรต่อปี คิดเป็นร้อยละ 13.30 และการใช้ก่อไฟให้ความอบอุ่นและไล่แมลงให้สัตว์เลี้ยง ประมาณ 7.92 ลูกบาศก์เมตรต่อปี คิดเป็นร้อยละ 3.80 ตามลำดับ ซึ่งผลการศึกษาเป็นไปในทิศทางเดียวกับการสำรวจและศึกษาเปอร์เซ็นต์การใช้ไม้พินในภาคเหนือ ของสำนักงานพลังงานแห่งชาติ (2523) ที่ระบุว่า กิจกรรมที่ใช้ไม้พินโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ การใช้ประกอบอาหาร ร้อยละ 36.78 ลำดับถัดมาคือ การใช้ผิงไฟ ร้อยละ 32.67 และ การก่อไฟไล่แมลง ร้อยละ 8.36 ตามลำดับ ส่วนการใช้ไม้พินในการประกอบพิธีกรรมขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นและกิจกรรมชุมชน ประมาณ 6.06 ลูกบาศก์เมตรต่อปี คิดเป็นร้อยละ 2.90 ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ใช้ไม้พินจากครัวเรือนประมาณ 5.58 ลูกบาศก์เมตร และใช้ไม้พินจากชุมชนประมาณ 0.48 ลูกบาศก์เมตร กิจกรรมดังกล่าวประกอบด้วย กิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี อาทิ ประเพณีขึ้นปีใหม่หรือกินวอ ประเพณีกินข้าวใหม่ การเลี้ยงผีบ้าน การไหว้ผีเจ้าที่ การไหว้ผีไร่ และกิจกรรมวันคริสต์มาส เป็นต้น ส่วนกิจกรรมที่ไม่ได้เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี อาทิ การแต่งงาน พิธีกรรมเรียกขวัญ การเผาศพ การสร้างศาลา การสร้างถนน การมีแขกจากต่างถิ่นมาพักอาศัย จึงส่งผลต่อการใช้ไม้พินเพียงร้อยละ 2.90 ของปริมาณการใช้ไม้พินทั้งหมดของชุมชนต่อปี ข้อมูลด้านสถิติการใช้ประโยชน์ไม้พินของชุมชนบ้านห้วยลึก แสดงให้เห็นว่า ชุมชนมีการใช้

ไม้พินในการประกอบพิธีกรรมขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นและกิจกรรมชุมชน ในปริมาณที่ไม่มากนัก เนื่องจากกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นเพียงปีละครั้งเท่านั้น และบางกิจกรรมก็ไม่ได้เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี เมื่อกิจกรรมมีน้อยการใช้ไม้พินก็เกิดขึ้นน้อยตามไปด้วย

รูปแบบและกระบวนการจัดการไม้พินของชุมชนบ้านห้วยลึก

รูปแบบและกระบวนการจัดการไม้พินของชุมชนบ้านห้วยลึกได้ อาศัยรูปแบบการจัดการที่ผสมผสานกัน โดยมีรูปแบบและกระบวนการจัดการตามจารีตประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม เป็นรูปแบบการจัดการที่แฝงมาพร้อมกับวิถีชีวิตของชุมชน ความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าได้ให้ความสำคัญกับสิ่งเหนือธรรมชาติคือ “ผี” ที่สิงสถิตอยู่ในธรรมชาติทุกหนแห่ง และคอยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนให้มีความร่มเย็นเป็นสุข จากระบบความเชื่อดังกล่าวจึง ได้มีการแบ่งประเภทป่าตามลำดับศักดิ์คุณค่าและความหมายคือ ป่าประเพณี ป่าศักดิ์สิทธิ์ อันมีลักษณะเป็นป่าต้นน้ำและป่าใช้สอย ที่ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพได้ พร้อมทั้งกำหนดข้อห้ามตามจารีตประเพณี เช่น ห้ามไม่ให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าประเพณีและป่าศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากเป็นถิ่นที่อยู่ของเทพเจ้า หากเข้าไปใช้ประโยชน์หรือทำลายสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะลงโทษ ซึ่งสอดคล้องกับประคอง ยอดหอม (2544) ศึกษาเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ พบว่า วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เริ่มจากการกำหนดให้เป็นป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน โดยส่วนที่หนึ่งกำหนดให้เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ด้วยการอาศัยประเพณีและความเชื่อว่าป่าไม้เป็นที่ตั้งของศาลอาปาหู่หรือผีหลวงประจำหมู่บ้าน หากเข้าไปตัดไม้บริเวณนี้ผีจะลงโทษ ซึ่งการจัดแบ่งประเภทป่าดังกล่าวข้างต้นเป็นการให้คุณค่าและความหมายในเชิงพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นถึงการมีจิตสำนึกในการรักษาป่าที่มีความเข้มข้นและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ซึ่งมีเงื่อนไขเกิดจากประเพณีความเชื่อ และการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดกันมาในการป้องกันและรักษาระบบนิเวศ (เสนาห์ จามริก, 2536)

การใช้ประโยชน์จากป่าใช้สอย หรือป่าชุมชนนั้น ชุมชนบ้านห้วยลึกได้อาศัยรูปแบบและกระบวนการจัดการตามแนวทางป่าชุมชน โดยชุมชนร่วมกันในการร่วมกำหนดและบังคับใช้กฎระเบียบ โดยดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการการป่าชุมชนหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อทำหน้าที่ร่วมกับสมาชิกในชุมชนในการดูแลรักษาป่าให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างเป็นธรรม และดำเนินการลงโทษผู้ฝ่าฝืน ดังที่ เพ็ญประภา ศรีจันทร์ (2551) ได้ศึกษาเรื่อง ระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และไม้พินกับวิถีชีวิตของชุมชนปกากะญอ ที่พบว่า การจัดการไม้พินโดยชุมชนนั้น มีรูปแบบการจัดการที่ชัดเจนคือ มีการกำหนดเขตพื้นที่ป่าชุมชน ป่าอนุรักษ์ ป่าที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย มีระบบการจัดการที่เป็น โครงสร้างคือ มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน มีการ

กำหนดกฎระเบียบข้อบังคับในการใช้ประโยชน์ มีการกำหนดกิจกรรมทำร่วมกันในชุมชน เพื่อดูแลรักษา ดังนั้นการแบ่งระบบพื้นที่การเก็บฝืนอย่างชัดเจน การกำหนดลักษณะไม้ที่ใช้ทำฝืน ข้อห้ามข้อปฏิบัติต่าง ๆ จึงเป็นระบบหนึ่งที่ชุมชนใช้ในการจัดการเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างสูงสุดและยั่งยืน อันมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับป่า ดังที่วิยุทธ์ จารัสพันธุ์ (2528) ที่ได้กล่าวถึงการก่อเกิดรูปแบบการจัดการป่าชุมชนในชนบทว่ามี 2 รูปแบบคือ 1) การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิม โดยอาศัยระบบความเชื่อ มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือหลักปฏิบัติทางศาสนา และ 2) การจัดการป่าชุมชน โดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชน เกิดจากชาวบ้านร่วมกันวางกฎระเบียบร่วมกัน เพื่อรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าในระยะ มักจะดำเนินการ ในรูปคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2538) ที่ได้กล่าวว่า ชุมชนหรือหมู่บ้านในบริบทของการจัดการทรัพยากรส่วนรวมนั้น สิ่งที่สำคัญที่ถือว่าเป็นกลไกในการควบคุมการใช้ทรัพยากร คือ สถาบันซึ่งในที่นี้หมายถึง กฎระเบียบข้อตกลงซึ่งสังคมสร้างขึ้นมา เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนกับทรัพยากร เพื่อกำหนดมาตรฐานของพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวม

เนื่องจากป่าเป็นทรัพยากรส่วนรวม ดังนั้นการใช้ประโยชน์และการจัดการ จึงอิงอยู่บนรากฐานสิทธิหน้าหมู่ ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิการใช้ กล่าวคือ เป็นสิทธิในการใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ดังที่ เสน่ห์ จามริก และคณะ (2538) ได้กล่าวว่า แนวคิดการมองป่าชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบทรัพยากรร่วมของชุมชนที่มีรากเหง้าและพัฒนาการที่แตกต่างไปจากแนวคิดเรื่อง “กรรมสิทธิ์” ตามระบบกฎหมายตะวันตกแต่เป็นแนวคิดซึ่งอยู่บนหลักการของ “สิทธิการใช้” และมีระบบการจัดการ โดยชุมชนและองค์กรชุมชน ที่ประกอบด้วยผู้ใช้เป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์

กล่าวได้ว่ารูปแบบการจัดการไม้ฝืนของชุมชนบ้านห้วยลึกได้อาศัยรูปแบบที่หลากหลายแต่มีความเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ หากมองในมิติของการจัดการป่าชุมชนแล้ว พบว่าลักษณะของรูปแบบการจัดการมีรากฐานแนวคิดที่ประกอบด้วย ระบบความเชื่อ จารีต ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม ระบบพลังกลุ่มทางสังคมชุมชน และระบบการจัดการที่อิงสิทธิหน้าหมู่ ดังที่ เสน่ห์ จามริก (2536) กล่าวว่า ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้ได้จะต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมนั้น ต้องยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมทางสังคม ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

แนวทางการจัดการไม้พื้กันอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านห้วยลึก นอกจากจะมีการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นปัจจัยสี่ ในการยังชีพแล้ว ป่ายังเป็นแหล่งพลังงานไม้พื้ขนาดใหญ่ของชุมชนอีกด้วย ดังนั้นการใช้ประโยชน์ของชุมชนจึงควบคู่ไปกับการจัดการ ไปด้วย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชุมชนบ้านห้วยลึกได้สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนมีศักยภาพในการจัดการป่าอันเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนได้ แต่ในอนาคตนั้นคาดว่าชุมชนยังคงต้องพึ่งพิงประโยชน์จากป่าต่อไป เนื่องจากปัจจัยทางสภาพแวดล้อมที่อยู่บนพื้นที่สูงและห่างไกล รวมทั้งระดับฐานะทางเศรษฐกิจของชุมชนยังจัดอยู่ในเกณฑ์ยากจน จึงเป็นสาเหตุให้ต้องใช้ประโยชน์จากป่าเป็นปัจจัยในการยังชีพ โดยเฉพาะด้านแหล่งพลังงานเชื้อเพลิงหรือไม้พื้ซึ่งเป็นพลังงานเชื้อเพลิงหลักของชุมชนและยังไม่สามารถพึ่งพิงพลังงานทางเลือกอื่นได้อันเนื่องมาจากปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้น

ดังนั้นเพื่อก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้อย่างยั่งยืนชุมชนบ้านห้วยลึกจึงควรมีแนวทางในการจัดการไม้พื้และการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างเป็นรูปธรรมเพื่อรองรับสภาพการณ้ขาดแคลนไม้พื้ที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต จากการศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์และการจัดการ ไม้พื้ของชุมชนบ้านห้วยลึก จึงได้เกิดแนวทางการจัดการที่นำไปสู่ความยั่งยืนคือ ควรมีแนวทางการจัดการ 3 แนวทางคือ 1) แนวทางการจัดการโดยอาศัยความรู้จากภายในชุมชน 2) แนวทางการจัดการโดยอาศัยความรู้จากภายนอกชุมชน และ 3) แนวทางการจัดการแบบบูรณาการ เพื่อขยายมิติกาลเวลาในการใช้ให้ยาวนานถึงอนาคต (Space and Time) ชุมชนบ้านห้วยลึก ยึดหลักการจัดการที่ตั้งอยู่บนฐานของความเป็นธรรมและความเสมอภาคทั้งต่อทรัพยากรและทรัพยากรมนุษย์แล้ว ก็จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาที่ยั่งยืนคือการธำรงรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศและความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ ดังที่ ประสาน ดังสิทบุตร (2542) และ ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ (2536) ได้สรุปไว้ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ การที่มนุษย์ทุกคนจะต้องได้รับปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานอย่างเท่าเทียมกัน และมีโอกาสที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีเท่ากัน ซึ่งหลักการนี้จะต้องพัฒนาทั้งเศรษฐกิจและนิเวศวิทยาร่วมกันไป เพราะเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมแยกออกจากกันไม่ได้ ดังนั้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องครอบคลุม 3 หลักการที่สำคัญที่สุดคือ การประเมินค่าของสิ่งแวดล้อม การขยายมิติของกาลเวลา และความเสมอภาคและความยุติธรรม เพราะให้ความสำคัญกับ 3 องค์ประกอบอย่างเท่าเทียมกันคือ มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม และมิติทางสิ่งแวดล้อม แนวทางการจัดการเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนนั้นหากจะนำไปสู่การจัดการป่าอย่างเป็นรูปธรรมแล้วจะต้องจัดการทั้งสิ่งแวดล้อมและคนไปพร้อมกัน กล่าวคือ การจัดการสิ่งแวดล้อม ต้องอาศัยหลักการจัดการพื้นที่ให้เกิดการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ควบคู่กันไป เพื่อให้พื้นที่ดังกล่าวสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม และ

เกิดความสมดุลแก่ระบบนิเวศโดยรวม ส่วนการจัดการคนนั้น ต้องพัฒนาคนให้เป็นผู้มีศักยภาพ และจิตสำนึกสาธารณะที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำหมู่อันเปรียบเสมือนแหล่งผลิตปัจจัยการดำรงชีพ ดังนั้นการจัดการดังกล่าวข้างต้น เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับงานศึกษาของ สันจิตา กาญจนพันธุ์ (2540) ที่ได้เสนอว่า 1) การจัดการป่าชุมชนควรมีการจำแนกประเภทป่า คือ ป่าต้นน้ำลำธาร ป่าใช้สอย และป่าตามประเพณี 2) มีการกำหนดขอบเขตป่าเพื่อแสดงสิทธิในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ โดยอาศัย สันปันน้ำ แนวลำห้วย เป็นเส้นเขตในการแบ่ง 3) ป่าชุมชนถือเป็นสมบัติของส่วนรวมของชุมชน สมาชิกของชุมชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากป่า 4) มีการร่างกฎเกณฑ์และ แนวทางการใช้ประโยชน์ มีการประชุมปรึกษาหารือ ระหว่างสมาชิกของชุมชนรวมถึง มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อทำหน้าที่ดูแลควบคุมการใช้ประโยชน์

5.3 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะการจัดการไม้พื้ในระดับชุมชน

1) ชุมชนบ้านห้วยลึก ควรมีส่วนร่วมกับโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ บ้านห้วยลึกในการจัดทำธนาคาร ไม้พื้ของชุมชน ทั้งในการเก็บหาเมล็ดพันธุ์ เพาะชำกล้าไม้ปลูก ตลอดจนดูแลรักษา โดยใช้ชนิดพันธุ์ไม้ในท้องถิ่น ซึ่งชุมชนได้เรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญากันมาแล้วว่ามีคุณสมบัติเหมาะที่จะเป็นไม้พื้

2) ชุมชนบ้านห้วยลึก ควรมีการจัดการไม้พื้แบบบูรณาการ เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ และการจัดการไม้พื้อย่างยั่งยืน รวมถึงการเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่เดียวกัน เช่น หมู่บ้านห้วยไคร้ หมู่บ้านแกน้อย เป็นต้น

ข้อเสนอแนะการจัดการไม้พื้เชิงนโยบายของรัฐ

1) การปลูกป่าไม้พื้ชุมชน เพื่อเป็นแหล่งผลิตไม้พื้สำหรับหมู่บ้านในอนาคต ซึ่งการปลูกป่าไม้พื้อาจทำในพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน เช่น ที่ดินสาธารณะประโยชน์ หรือป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพป่าเสื่อมโทรม เป็นต้น

2) ชุมชนที่สามารถจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนเองได้ รัฐควรจรรับรองสิทธิในการจัดการ การใช้ประโยชน์ และการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนเอง รัฐควรเสริมบทบาทในด้านการให้ความรู้ทางวิชาการ งบประมาณสนับสนุนและช่วยเหลือดูแลสอดส่อง ให้คำปรึกษาแนะนำเพื่อประสานงานในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วม

3) การใช้พลังงานเชื้อเพลิงจากไม้พื้ในการหุงต้ม กรรมป่าไม้ได้ศึกษาและพัฒนาเตาพื้เพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นในการให้พลังงานความร้อนเพื่อลดปริมาณการใช้ไม้พื้ลง ดังนั้นจึง

ควรมีการนำเตาหุงต้มพื้น (กปม. 2) ของกรมป่าไม้มาเผยแพร่และสนับสนุนให้ประชาชนบนพื้นที่สูงใช้ในการหุงต้ม

4) ควรมีการส่งเสริมการปลูกป่าในรูปแบบ “ป่า 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4 อย่าง” หรือการปลูกป่าธนาคารไม้พื้นของชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการปลูกและใช้ประโยชน์ร่วมกันภายในชุมชน

5) หน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ เช่น หน่วยงานเกษตร การปกครอง สาธารณสุข พัฒนาชุมชน ฯลฯ ควรจะเข้ามาสนับสนุนทางด้านวิชาการและงบประมาณให้แก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถช่วยเหลือตนเองได้ อีกทั้งเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่ ๆ เป็นการเปิดโลกทัศน์ สร้างความรู้ใหม่ที่จะนำไปใช้ในชุมชนได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิจัยการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านห้วยลึก โดยใช้แนวทางการจัดการแบบบูรณาการมาประยุกต์ใช้ เนื่องจากเป็นแนวทางที่มีความเหมาะสมกับสภาพบริบททางพื้นที่ สังคม และวัฒนธรรม เพราะแนวทางดังกล่าว เป็นการจัดการที่อาศัยการผสมผสานระหว่างการใช้ความรู้จากภายในชุมชน กับความรู้จากภายนอกชุมชน และการส่งผ่านอำนาจรัฐในการจัดการตามหลักวิชาการภายนอก ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับรัฐในการจัดการ ป่าไม้เพื่อการใช้ประโยชน์ไม้พื้นอย่างยั่งยืน

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงสายพันธุ์ไม้ตระกูลก่อ เต็ง และสน ให้เป็น ไม้ที่โตค่อนข้างเร็วและปลูกเสริมไม้ตระกูลดังกล่าวเพิ่มขึ้น รวมทั้ง มีการทดลองปลูกไม้ชนิดอื่นๆ ที่โตเร็วกว่าและให้ค่าความร้อนของฟืนสูง เพื่อใช้ทดแทน ไม้ก่อเต็ง และสน ได้ด้วยเช่น กระถินณรงค์ ซ้อ สะเดาเทียม แคนทราย ตุ่มเต็น จี้เหล็ก นนทรี เป็นต้น

3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการในการทำธนาคารไม้พื้นของชุมชนบนพื้นที่สูง

4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการในการจัดทำแปลงไม้พื้นแบบไร่หมุนเวียน

5) ควรมีการศึกษาด้านต้นทุนหรือความสามารถการผลิตของป่าควบคุมไปกับการศึกษาด้านการใช้ประโยชน์ เพื่อจะนำไปสู่แนวทางการจัดการ ไม้พื้นที่ชัดเจนมากขึ้น